

Γεωγραφίες

Αρ. 15 (2009)

Γεωγραφίες, Τεύχος 15, 2009

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ - ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ

-

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΤΩΝ ΠΥΡΟΠΛΗΚΤΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΤΗΣ ΗΛΕΙΑΣ: ΔΙΑΚΥΒΕΥΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ

Μαρία Ζήφου,* Πασχάλης Σαμαρίνης,** Λουκάς Τριάντης,***
Ευαγγελία Χατζηκωνσταντίνου**

Εισαγωγή

Οι πρωτοφανείς σε ένταση και έκταση πυρκαγιές του Αυγούστου του 2007 και οι συνεπαγόμενες φυσικές και ανθρώπινες απώλειες έφεραν τα κρίσιμα ζητήματα του περιβάλλοντος στο επίκεντρο του κοινού προβληματισμού και φανέρωσαν ανεπάρκειες των διοικητικών μηχανισμών, αποτυχίες και κερδοσκοπικές πρακτικές. Στο πλαίσιο αυτό, υπήρξε μια γενικότερη κινητοποίηση από τις Σχολές του ΕΜΠ, στην κατεύθυνση να προτείνουν και να αναλάβουν πρωτοβουλίες σε εθελοντική βάση με θέμα την ανασυγκρότηση των πυρόπληκτων περιοχών. Η ερευνητική ομάδα της Σχολής Αρχιτεκτόνων όρισε ως περιοχή πιλοτικής έρευνας τους τέσσερις νότιους δήμους του Νομού Ηλείας –Ζαχάρως, Φιγαλείας, Αλιφείρας, Ανδρίτσαινας– μια περιοχή που χαρακτηρίζεται από διαφοροποιημένα φυσικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά και είχε τις περισσότερες αναλογικά απώλειες, ενώ

βρισκόταν ήδη, πριν την καταστροφή, σε κρίσιμο σημείο σε σχέση με την υλοποίηση πολιτικών και σχεδιασμών.

Οι ενδιαφερόμενοι διδάσκοντες και μεταπτυχιακοί/διδασκαλικοί φοιτητές συγκρότησαν επιμέρους ομάδες εργασίας, ορίζοντας θέματα σύμφωνα με τα ενδιαφέροντά τους, ενώ σε συχνές συναντήσεις αντάλλαξαν απόψεις και προβληματισμούς. Οι διερευνήσεις της ερευνητικής ομάδας στηρίχτηκαν αφενός στο ανοιχτό ηλεκτρονικό αρχείο για τις πυρόπληκτες περιοχές¹ –που συγκρότησε η ομάδα τεκμηρίωσης– και αφετέρου σε διαδοχικές επισκέψεις και στη συστηματική έρευνα πεδίου στους τέσσερις δήμους. Παράλληλα, ιδιαίτερα ουσιαστικές ήταν οι διερευνήσεις που έγιναν στα πλαίσια μαθημάτων, με σημαντική ανταπόκριση από τη μεριά των φοιτητών. Οι συμβολές όλων των ομά-

* Πολεοδόμος-χωροτάκτης, διδάκτωρ ΕΜΠ.
** Αρχιτέκτων-πολεοδόμος, υποψ. διδάκτωρ ΕΜΠ.
*** Αρχιτέκτων-πολεοδόμος.

1. Το ηλεκτρονικό αρχείο τεκμηρίωσης είναι αναρτημένο στο www.arch.ntua.gr/pyroplikta.

δων αποτέλεσαν το υλικό για το τεύχος που συντάχθηκε και κυκλοφόρησε, σε πλήρη και συνοπτική μορφή, τον Μάρτιο του 2008 και είχε ως αποδέκτες την τοπική και ευρύτερη κοινωνία, καθώς και τους αρμόδιους φορείς σε τοπικό και εθνικό επίπεδο.²

Οι ερευνητικές προσεγγίσεις της Σχολής Αρχιτεκτόνων συνιστούν μια σπονδυλωτή έρευνα που αναφέρεται σε τρία επίπεδα: χωροταξικές/αναπτυξιακές πολιτικές, ανασυγκρότηση του δικτύου των οικισμών και ανασυγκρότηση του φυσικού και οικιστικού περιβάλλοντος συγκεκριμένων οικισμών. Στο παρόν κείμενο συνοψίζονται οι τρεις βασικές συνιστώσες της μελέτης που αφορούν στην ανασυγκρότηση του δικτύου των οικισμών: πρώτον, οι επισημάνσεις και κριτικές παρατηρήσεις σχετικά με τα πρότυπα ανάπτυξης και τους κυρίαρχους λόγους που διαμορφώνουν το χώρο· δεύτερον, η ανάλυση του οικιστικού δικτύου, βασισμένη στην έρευνα πεδίου, που έγινε στην περιοχή τον περασμένο Νοέμβριο· τρίτον, οι προτάσεις για το πρότυπο χωρικής ανάπτυξης και αντίστοιχες χωρικές ρυθμίσεις για την ανασυγκρότηση της περιβαλλοντικής, παραγωγικής και κοινωνικής δομής της περιοχής μελέτης.

1. Το αναπτυξιακό πρότυπο

Το πρότυπο ανάπτυξης και τα εργαλεία άσκησης ρυθμιστικής πολιτικής αποτέλεσαν από την αρχή τον πυρήνα της διερεύνησης των προοπτικών ανασυγκρότησης των πυρόπληκτων

περιοχών. Από τη μελέτη των προτάσεων για έργα και των χωροταξικών/περιφερειακών σχεδιασμών που ίσχυαν πριν την καταστροφή ή είναι σήμερα υπό διαβούλευση, προέκυψε ότι το αναπτυξιακό πρότυπο για την ανασυγκρότηση της οικονομίας της περιοχής αμφιταλαντεύεται μεταξύ δύο βασικών επιλογών/αξόνων ή εναλλακτικών «αναπτυξιακών λόγων»:

- Έμφαση στην ενίσχυση της εντατικής ανάπτυξης του τουρισμού προς την κατεύθυνση του μαζικού τουρισμού, προοπτική που αναμφισβήτητα ευνοείται από τα μεγάλα έργα υποδομής για τις μεταφορές που έχουν ήδη δρομολογηθεί ή προγραμματίζονται (μεγάλοι οδικοί άξονες, ανάπτυξη αεροδρομίων και λιμενικών υποδομών) και καθιστούν την Ηλεία άμεσα και πολλαπλά προσιτή από τον διεθνή χώρο. Το υπό διαβούλευση Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο για τον Τουρισμό φαίνεται να προδιαγράφει μια τέτοια κατεύθυνση εντατικοποίησης της τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή, μέσω της προώθησης «σύνθετων και ολοκληρωμένων αναπτύξεων τουριστικών υποδομών». Σε αυτό το πλαίσιο αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα και οι δημοσιεύσεις για μεγάλα ιδιωτικά επενδυτικά σχέδια σε τουριστικές mega-εγκαταστάσεις.

- Έμφαση στον εκσυγχρονισμό και τη βελτίωση της αγροτικής παραγωγής, μέσα από την προώθηση των βιολογικών καλλιεργειών και της μεταποίησης των υψηλής ποιότητας τοπικών προϊόντων, σε συνδυασμό με μια ήπια τουριστική ανάπτυξη.

Στις αντιφάσεις και τις αποκλίσεις των σχεδιασμών έρχονται να προστεθούν και οι διαφορετικές προσλήψεις του όρου «ανάπτυξη», αλλά και οι πιέσεις που ασκούνται από το κεφάλαιο για επενδύσεις

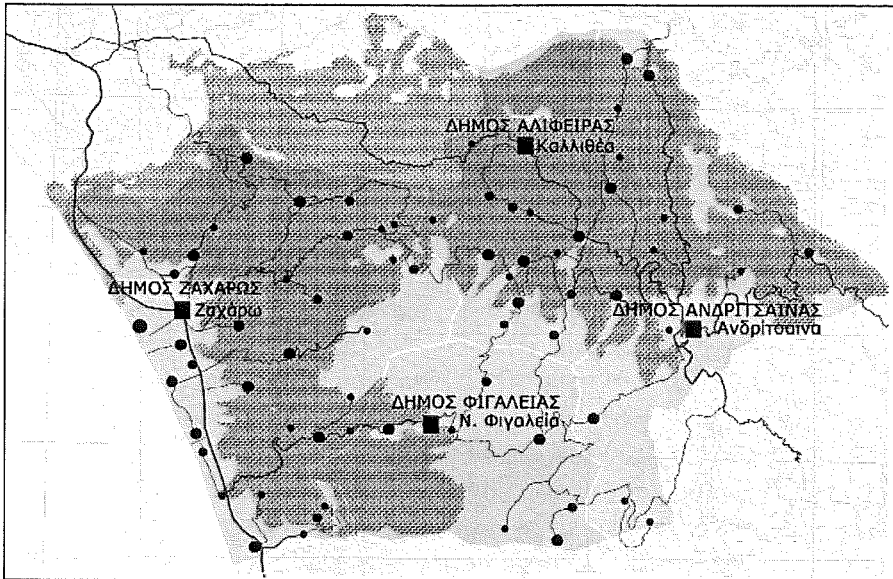
στην περιοχή. Η επιλογή ενίσχυσης της εντατικής ανάπτυξης του τουρισμού φαίνεται ότι υποστηρίζεται από ένα μέρος των φορέων αλλά και της τοπικής κοινωνίας, που ανταποκρίνεται θετικά σε εξαγγελόμενα επενδυτικά σχέδια, δημιουργώντας έτσι μια κατάσταση η οποία, μέσα από παράπλευρες κυρίως διαδικασίες (π.χ. προσπάθειες προσέλκυσης του μεγάλου/μεσαίου διεθνούς κεφαλαίου, συζητήσεις για αλλαγή των καλλιεργειών, για δημιουργία γηπέδων γκολφ κ.λπ.), καλλιεργεί την αίσθηση πως η περιοχή θα μπορούσε «να πάει πιο γρήγορα» και να «κόψει δρόμο» στην ανάπτυξη.

Η έρευνα διαπιστώνει ότι οι δύο αποκλίνουσες επιλογές αναπτυξιακού προτύπου και οι δυναμικές της περιοχής δεν οριοθετούνται με σαφήνεια, αλλά συμπλέκονται, δημιουργώντας ένα «θολό τοπίο» – αποτέλεσμα κυρίως της σύγχυσης υφιστάμενης κατάστασης και δυνατοτήτων ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτό, οι κάτοικοι της περιοχής βιώνουν μια έντονη αβεβαιότητα, που συγκροτείται από την αίσθηση των πλεονεκτημάτων της περιοχής, τα σχέδια για μεγάλα έργα, τις φήμες για «επενδύσεις που θα αλλάξουν τη φυσιογνωμία της», αλλά και από την απτή καθημερινότητα, που, ιδιαίτερα στους ορεινούς/ημιορεινούς οικισμούς, κυριαρχείται από τη φτώχεια, την ερήμωση του χειμώνα, τον αγώνα για επιβίωση και την απογοήτευση για τη μέχρι σήμερα πορεία της ανασυγκρότησης.

2. Η συγκρότηση του δικτύου των οικισμών

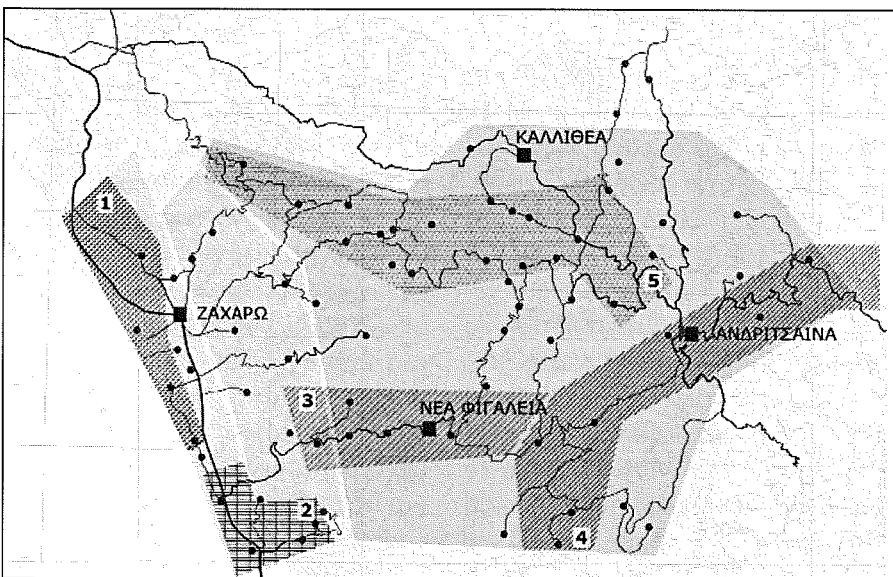
Για τη μελέτη του οικιστικού δικτύου και των σχέσεων με το φυσικό και παραγωγικό του περιβάλλον ακολουθήθηκε μεθοδολογικά μια σύν-

2. Οι θέσεις της ερευνητικής ομάδας της Σχολής Αρχιτεκτόνων, μαζί με το σύνολο των συμβολών των ομάδων εργασίας του ΕΜΠ, παρουσιάστηκαν σε επιστημονική συνάντηση στις 6 Μαΐου 2008. Το πλήρες υλικό είναι αναρτημένο στο www.ntua.gr/pyropatheis.

Χάρτης 1.

Χωρική οργάνωση: οι τέσσερις δήμοι, οι έδρες τους, τα μεγέθη των οικισμών και το ίχνος της φωτιάς

Χάρτης 2.

Αναπτυξιακές δυναμικές: πεδινά (ανοιχτό γκρι), ημιορεινά (γκρι), ορεινά (σκούρο γκρι), περιοχή με έντονες τουριστικές πιέσεις, υψηλή συγκέντρωση πληθυσμού και οικονομικών δραστηριοτήτων (1), περιοχή με εντατική γεωργική καλλιέργεια και σημαντική συγκέντρωση μεταναστών (2), περιοχή με τριτογενείς δραστηριότητες, αγροτική παραγωγή, αξιόλογο κτηριακό απόθεμα, προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης (3), περιοχή με σημαντικό αρχαιολογικό πλούτο, αξιόλογα οικιστικά σύνολα, κτηνοτροφία και προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης (4), περιοχή με τις περισσότερες απώλειες και καταστροφές και αδυναμία συγκράτησης πληθυσμού (5)

θετη και όχι αυστηρά δομημένη διαδικασία, που συνέθετε εκ των πραγμάτων υλικό που αφορούσε σε πολλά αλληλοσυμπλεκόμενα επίπεδα, όπως:

- οργάνωση του οικιστικού δικτύου, δημογραφικά και ποιοτικά στοιχεία για τους κατοίκους, μόνιμους και περιοδικούς, επισκέπτες και τουρίστες
- στοιχεία για την παραγωγική διάρθρωση, τις χρήσεις και δραστηριότητες στους οικισμούς, καθώς

και τις συνέργειες μεταξύ οικισμών και δραστηριοτήτων

- στοιχεία για τον οικιστικό/αρχιτεκτονικό πλούτο, τα μνημεία και τις ιδιαίτερες ποιότητες των επιμέρους ενοτήτων του τοπίου.

Στην κατεύθυνση αυτήν ιδιαίτερη σημασία είχε η έρευνα πεδίου που πραγματοποιήθηκε σε τέσσερις οργανωμένες επισκέψεις και αφορούσε στην καταγραφή στοιχείων για την πλειοψηφία των οικισμών της περιοχής (περίπου 60 από τους 90 συνολι-

κά).³ Η συλλογή της πληροφορίας έγινε μέσα από την επιτόπου παρατήρηση, κυρίως όμως μέσα από ελεύθε-

3. Η καταγραφή περιλαμβάνει οπτικό υλικό (αεροφωτογραφίες, φωτογραφίες, video), καθώς και καρτέλα με στοιχεία-παρατηρήσεις για: α) τη δυναμική του οικισμού (χωρική αναφορά, παραγωγική δομή, πραγματικός πληθυσμός, προθέσεις φορέων, υποδομές κ.λπ.), β) το οικιστικό και φυσικό περιβάλλον (οικισμός και τοπίο, δομή οικισμού, δημόσιος χώρος, μνημεία-αξιόλογα κτήρια κ.λπ.), γ) τις επιπτώσεις της καταστροφής στον πληθυσμό, το φυσικό και το δομημένο περιβάλλον.

ρες συζητήσεις με κατοίκους και εκπροσώπους των τοπικών φορέων.

Όταν ξεκίνησε η έρευνα, προβαλλόταν μια σχηματική εικόνα για την περιοχή, με διάκρισή της σε δύο ζώνες: πρώτον, την πεδινή/παραλιακή ζώνη, με έντονη γεωργική και τουριστική ανάπτυξη, συγκέντρωση πληθυσμού και δραστηριοτήτων αλλά και με συγκρούσεις χρήσεων γης και πιέσεις προς τα ευαίσθητα παράκτια οικοσυστήματα και δεύτερον, την ορεινή/ημιορεινή ζώνη, η οποία, παρότι εμφανίζει πολύ χαμηλό μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα, συγκροτείται από τόπους με μεγάλη ιστορία και με ιδιαίτερη ποιότητα καλλιέργειών και διαθέτει εξαιρετικό ανάγλυφο και αγροτοδοσικό τοπίο.

Η έρευνα πεδίου επέτρεψε μια σειρά από προσεγγίσεις του δικτύου των οικισμών, συναρτώντας το με τις επιμέρους φυσικές και παραγωγικές ενότητες, με τις διαφορετικές συνέπειες της καταστροφής, με τη διοικητική οργάνωση της περιοχής, όπως και με την ένταξη των οικισμών σε ενότητες που φαίνεται να ακολουθούν την οργάνωση του οδικού δικτύου. Οι αναγνώσεις αυτές κινήθηκαν στην κατεύθυνση του εντοπισμού των «αναπτυξιακών δυναμικών», οι οποίες παρουσιάζουν την περιοχή σαν ένα «μωσαϊκό» διαφορετικών ταχυτήτων, χαρακτηριστικών και ποιοτήτων. Ταυτόχρονα, η σύνθεση των παραπάνω προσεγγίσεων οδήγησε στην ουσιαστική διαφοροποίηση της σχηματικής αρχικής εικόνας και ανέδειξε στοιχεία που συγκροτούν την ιδιαίτερη γεωγραφία της περιοχής και θα μπορούσαν να αποτελέσουν σοβαρά πλεονεκτήματα σε μια διαδικασία ανασυγκρότησης και ανάπτυξής της. Ως τέτοια στοιχεία πρέπει να επισημανθούν:

– Η πολυκεντρική δομή και οι ποιότητες του οικιστικού δικτύου. Σημαντικό στοιχείο είναι ότι, με κά-

ποιες εξαιρέσεις περιορισμένης διάχυσης, οι οικισμοί έχουν συνεκτική δόμηση, προσαρμοσμένη στο ανάγλυφο του εδάφους, συγκροτώντας έτσι ενδιαφέρουσες σχέσεις με την περιβάλλουσα αγροτική γη και τις δασικές εκτάσεις.

– Η συμπληρωματικότητα των λειτουργιών και η συνέργεια δραστηριοτήτων μεταξύ ορεινών/ημιορεινών, πεδινών και παραλιακών οικισμών. Το στοιχείο αυτό συνδέεται με χαρακτηριστικά όπως κοινές ιδιοκτησίες κατοίκων στην ορεινή και την πεδινή ζώνη, εσωτερικές μεταναστεύσεις, συνεργαζόμενα τουριστικά καταλύματα στην παραλία και σε ορεινούς οικισμούς και, βέβαια, ένα πλήθος καθημερινών μετακινήσεων-δικτυώσεων που διατρέχουν το σύνολο της περιοχής.⁴

– Οι σχετικά πρόσφατες, «δειλές» τάσεις επανεποικισμού μικρών οικισμών και τόπων με ιδιαίτερα περιβαλλοντικά πλεονεκτήματα από νέους που επιδιώκουν μια καλύτερη ποιότητα ζωής. Χαρακτηριστική είναι εξάλλου η περιοδική διακύμανση του πληθυσμού, ιδιαίτερα στους μικρούς ορεινούς οικισμούς, των οποίων η εικόνα ερήμωσης του χειμώνα ανατρέπεται κατά τους καλοκαιρινούς μήνες ή τις περιόδους των εορτών. Εκτός από «εγκατάλειψη», η κατάσταση αυτή μπορεί να διαβαστεί ως ενεργό ενδιαφέρον για τη ζωή στους οικισμούς αυτούς, αλλά και ως στοιχείο της σύγχρονης «ανοιχτής» ταυτότητας και δυναμικής τους.⁵

– Τέλος, σε σχέση με τους σχε-

4. Επισημαίνεται, επίσης, και η σημασία της χωροταξικής ιστορίας της περιοχής, στην οποία έχουν εφαρμοστεί μετά τους σεισμούς του 1965 διάφορα προγράμματα μεταφοράς οικισμών και μετεγκατάστασης κατοίκων.

5. Σε αυτά τα πλαίσια, ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο σχετικά με το ανθρώπινο δυναμικό είναι η παρουσία και συμβολή των μεταναστών στην τοπική ανάπτυξη, κυρίως στις πεδινές αγροτικές περιοχές.

διασμούς στην περιοχή, πρέπει να τονιστεί η σημασία που είχε η υιοθέτηση και εφαρμογή της Ζώνης Οικιστικού Ελέγχου Ηλείας στη διατήρηση και προστασία σημαντικών οικοτόπων, περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, ακτών και εκτάσεων γεωργικής γης.

3. Πρότυπο χωρικής ανάπτυξης και χωρικές ρυθμίσεις

Η «ανάγνωση» της περιοχής, που επέτρεψε η έρευνα πεδίου, ανέδειξε τις αδυναμίες της περιοχής μελέτης, κυρίως όμως ανέδειξε τις πολλές δυνατότητες αξιοποίησης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της. Το ερώτημα που προέκυψε με σαφή τρόπο ήταν προς ποια κατεύθυνση θα πρέπει να προσανατολιστούν αυτές οι αναπτυξιακές δυνατότητες ώστε να προωθηθεί η ανασυγκρότηση των περιοχών και να ξεπεραστούν οι όποιες αδυναμίες, ιδιαίτερα υπό το πρίσμα των περιορισμών/ευκαιριών που συνδέονται με τα προγραμματιζόμενα έργα αλλά και τους σχεδιασμούς που ήταν σε ισχύ πριν από την καταστροφή.

Από την έρευνα διαπιστώθηκε ότι το μελλοντικό πρότυπο χωρικής ανάπτυξης της περιοχής καλείται να αντιμετωπίσει δύο βασικές προκλήσεις: πρώτον, την προώθηση της κοινωνικής συνοχής, που συνδέεται με την ενίσχυση της αναπτυξιακής προοπτικής των ορεινών κυρίως περιοχών και την πληθυσμιακή ενδυνάμωσή τους, και δεύτερον, την προστασία των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος, φυσικού και ανθρωπογενούς, αναγκαιότητα η οποία είναι συνυφασμένη και με την πρόληψη των οικολογικών καταστροφών. Στο πλαίσιο αυτό, η έρευνα υποστηρίζει ότι βασικός άξονας

της ανασυγκρότησης της περιοχής μελέτης θα πρέπει να είναι η υιοθέτηση μιας αναπτυξιακής διαδικασίας που προωθεί την ενίσχυση των ενδογενών δυνατοτήτων της περιοχής και, ταυτόχρονα, την ισόρροπη, αλληλοστηριζόμενη ανάπτυξη και συμπληρωματική λειτουργία του παράκτιου και ορεινού χώρου, με στόχο την άμβλυνση των πιέσεων που ασκούνται στον παράκτιο χώρο και τη στήριξη/ενίσχυση των εισοδημάτων του πληθυσμού στις ορεινές περιοχές. Στη βάση αυτής της πολιτικής επιλογής, υποστηρίζεται η προώθηση/στήριξη του παραγωγικού συστήματος της περιοχής⁶ και η ανάπτυξη ήπιων και εναλλακτικών μορφών τουριστικής ανάπτυξης που προωθούν την προστασία και διατήρηση των βασικών χαρακτηριστικών της περιοχής.

Η προώθηση αυτού του αναπτυξιακού προτύπου αποτελεί, σύμφωνα με την οπτική της έρευνας, το μείζον διακύβευμα στην περιοχή μελέτης, στη βάση ότι η μεσοπρόθεσμη καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος, η απώλεια γεωργικών εισοδημάτων αλλά και η αδυναμία/ανυπαρξία των υφιστάμενων εργαλείων που λειτουργούν προς όφελος ad hoc ιδιωτικών αποφάσεων δημιουργούν «ευνοϊκές» συνθήκες για την υιοθέτηση πολιτικών σε τοπικό επίπεδο, που ενισχύουν το μετασχηματισμό της περιοχής, όπως π.χ. την εντατική/μαζική τουριστική ανάπτυξη του παράκτιου χώρου και τη στροφή προς την καλλιέργεια βιοκαυσίμων. Επομένως, εφόσον η

προώθηση αυτού του αναπτυξιακού προτύπου είναι συνυφασμένη με τις χωροταξικές/αναπτυξιακές πολιτικές που ασκούνται και θα καθορίσουν το μέλλον της περιοχής, κρίνεται ότι η προσπάθεια ανασυγκρότησης των περιοχών απαιτεί, εκτός από την ολοκλήρωση των απαιτούμενων έργων αποκατάστασης του περιβάλλοντος και της παραγωγικής βάσης, συμπλήρωση, αναπροσανατολισμό και ενίσχυση του χωρικού σχεδιασμού προς μια κατεύθυνση βιώσιμης και ισόρροπης ανάπτυξης. Ενός σχεδιασμού που, υπερβαίνοντας τις αδυναμίες και ανεπάρκειες των υφιστάμενων εργαλείων σχεδιασμού, θα προσδιορίσει:

- χωρικές ρυθμίσεις, θέσεις-τόπους, όρους και προϋποθέσεις που θα στηρίξουν το προτεινόμενο πρότυπο χωρικής ανάπτυξης, επαναξιολογώντας τις επιπτώσεις προειλημμένων αποφάσεων και πολιτικών που αποδυναμώνουν την προοπτική της ενδογενούς ανάπτυξης της περιοχής, όπως π.χ. την κατασκευή/χάραξη του οδικού άξονα Δ. Ελλάδας, και
- συγκεκριμένες παρεμβάσεις που θα οριοθετήσουν το πλαίσιο καθοδήγησης των δημόσιων και ιδιωτικών επενδυτικών πρωτοβουλιών προς μια κατεύθυνση ενίσχυσης των προοπτικών ζωής στην περιοχή, όπως π.χ. την προώθηση βιολογικών καλλιεργειών, τη δημιουργία οικολογικών/πολιτιστικών διαδρομών/μονοπατιών κ.ά.

Στο πλαίσιο αυτό προτείνονται, σε σχέση πάντοτε με τον χωρικό σχεδιασμό:

- η διαμόρφωση ενός κατευθυντήριου πλαισίου για την ανασυγκρότηση της περιοχής, που θα λειτουργήσει και ως εργαλείο συντονισμού/ολοκλήρωσης όλων των εκτελούμενων και προγραμματιζόμενων έργων τεχνικής υποδομής και αποκατάστασης του περιβάλλοντος. Ως

τέτοιο μπορεί να λειτουργήσει το Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας (ΠΠ) –το οποίο επιβάλλεται να επικαιροποιηθεί– είτε ένα σχέδιο ανασυγκρότησης που θα εκπονηθεί στο πλαίσιο κήρυξης της περιοχής σε «Περιοχή Ειδικών Χωρικών Παρεμβάσεων», σύμφωνα με τον Ν. 2742/99, άρ. 11, υπό την προϋπόθεση της διατήρησης των υφιστάμενων χωρικών ρυθμίσεων/περιορισμών·

- η υλοποίηση των ΓΠΣ/ΣΧΟΟ-ΑΠ, ένας σημαντικός αριθμός των οποίων βρίσκεται ήδη υπό εκπόνηση.

Τέλος, καθοριστική σημασία έχει η ενδυνάμωση της «ικανότητας» προγραμματισμού των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης, στην οποία περιλαμβάνεται και η δυνατότητα αξιοποίησης, σύνθεσης και συγχρονισμού των ήδη διαθέσιμων μελετών και προτάσεων που ενισχύουν τις ενδογενείς δυνατότητες της περιοχής.

Για τη σύνταξη των ΓΠΣ/ΣΧΟΟ-ΑΠ διαμορφώθηκαν, στα πλαίσια της έρευνας, γενικές κατευθύνσεις με στόχο την υιοθέτηση χωρικών ρυθμίσεων που ενισχύουν το προτεινόμενο πρότυπο χωρικής ανάπτυξης. Θεμελιακή αρχή αυτών των κατευθύνσεων αποτελεί η αναγνώριση της αναγκαιότητας για τον μακρόπνοο σχεδιασμό των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος, βάσει της οποίας προτείνονται οι παρακάτω γενικοί στόχοι χωρικής οργάνωσης της περιοχής μελέτης:

- διατήρηση των ρυθμίσεων της ΖΟΕ του Ν. Ηλείας, η οποία συνέβαλλε με καθοριστικό τρόπο στη διατήρηση του οικολογικού και παραγωγικού δυναμικού της περιοχής·

- διατήρηση, προστασία και ανάδειξη του χαρακτήρα, της κλίμακας και της συνεκτικής δομής των οικισμών·

6. Για τη στήριξη/αναδιάρθρωση του παραγωγικού συστήματος της περιοχής μελέτης, η έρευνα υιοθέτησε τα πορίσματα και τις προτάσεις της μελέτης που εκπόνησε το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών με τίτλο «Μελέτη αποκατάστασης και ανάπτυξης του αγροτικού τομέα, των δασών και της προστασίας του περιβάλλοντος στις πυρόπληκτες περιοχές».

- προώθηση της ανάπτυξης σε οργανωμένα οικιστικά σύνολα, συγκέντρωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων σε οργανωμένους υποδοχείς και περιορισμός/έλεγχος της διάσπαρτης εκτός σχεδίου δόμησης·

- προστασία αρχαιολογικών χώρων και μνημείων και διαμόρφωση ολοκληρωμένης πολιτικής για την ανάδειξή τους.

Επίλογος

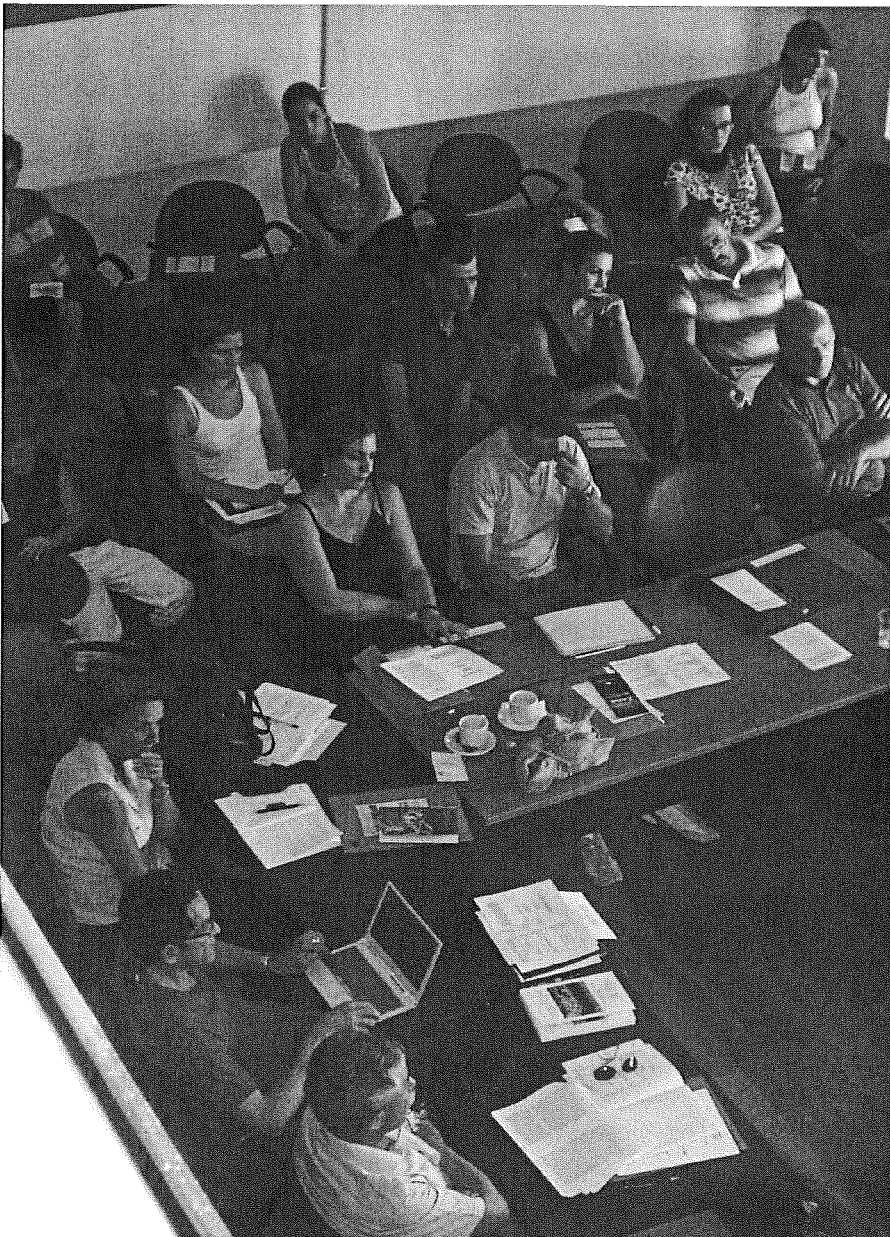
Η μετακαταστροφική περίοδος αναδεικνύει τα σημαντικά διακυβεύματα για τον χωροταξικό και οικιστικό σχεδιασμό, όπως και το ενδιαφέρον της κοινωνίας και της ακαδημαϊκής κοινότητας για το πώς υλοποιείται στην πράξη ο μεγάλος στόχος της ανασυγκρότησης. Στο διάστημα που πέρασε από τις πυρκαγιές του Αυγούστου του 2007 οι διαχειριστικοί μηχανισμοί έχουν δοκιμαστεί και έχουν μέχρι σήμερα αποδειχθεί αναποτελεσματικοί σε σχέση τόσο με την αξιοποίηση των οικονομικών πόρων που έχουν συγκεντρωθεί όσο και με την επίτευξη του αναγκαίου συντονισμού μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων. Σε μια περίοδο επικράτησης νεοφιλελεύθερων πολιτικών, που αποδυνα-

μώνουν την ισχύ και το ρόλο των σχεδιαστικών/παρεμβατικών εργαλείων, γίνεται επιτακτική η αναθεώρηση των πολιτικών και πρακτικών που τείνουν να ενισχύουν το ρόλο που διαδραματίζει ο ιδιωτικός τομέας στη διαδικασία της λήψης αποφάσεων. Πρακτικών που στη συγκεκριμένη περίπτωση πιστεύουμε ότι θα έχουν εξαιρετικά αμφίβολα οφέλη για την περιοχή και τον τοπικό πληθυσμό.

Με αυτή την οπτική, η έρευνα σημειώνει την ανάγκη ενεργοποίησης ενός αποτελεσματικού προγραμματισμού που θα προσδιορίσει το πλαίσιο καθοδήγησης των δημοσίων και ιδιωτικών πρωτοβουλιών και επενδύσεων προς μια κατεύθυνση ενδυνάμωσης των ενδογενών δυνατοτήτων της περιοχής και βελτίωσης της ποιότητας ζωής των κατοίκων της. Ενός σχεδιασμού που δεν θα έχει στόχο την επαναφορά στο καθεστώς «ante» ή την αναπροσαρμογή σχεδίων ανάπτυξης που είχαν ήδη υιοθετηθεί, αλλά που, αντίθετα, θα ενσωματώνει με ουσιαστικό και συστηματικό τρόπο την περιβαλλοντική διάσταση και την έκφραση διαφορετικών κατανοήσεων για τη χωρική ανάπτυξη στη διαμόρφωση των προτεινόμενων χωρικών ρυθμίσεων και παρεμβάσεων.

«ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΜΕΝΟΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΙ ΧΩΡΟΙ:
ΚΕΡΔΙΣΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΧΑΜΕΝΟΙ»:
9η ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΣΕΜΙΝΑΡΙΩΝ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ,
ΧΑΝΙΑ 2007

Δήμητρα Σιατίτσα,* Αγάπη Τσίκλη*

Μετά το Σεμινάριο της Νάξου το 2003 (βλ. *IJURR*, τ. 29(1), Μάρτιος 2005, και *Γεωγραφίες*, τ. 6, 2003), όπου και εορτάστηκε η 20ή επέτειος των Σεμιναρίων του Αιγαίου, υπήρχε διάχυτη αμφιβολία αν η διεθνώς καθιερωμένη συνάντηση, που οργανώνεται από το 1983 ανά 2-3 χρόνια περίπου, έφτανε στα όριά της, ή αν η παρουσία πολλών νέων ερευνητών/τριών θα έδινε μια νέα δυναμική και θα αποτελούσε ίσως την αρχή ενός νέου κύκλου σεμιναρίων. Αυτή τη φορά η παλιά οργανωτική επιτροπή (Ντίνα Βαΐου, Μαρία Μαντουβάλου, Βίλμα Χαστάογλου και Κωστής Χατζημυχάλης) ενισχύθηκε με τη συμμετοχή νέων ερευνητριών και ερευνητών (Χάρης Κωνσταντάτος, Όλγα Λαφαζάνη, Γιώργος Μαρνελάκης, Δήμητρα Σιατίτσα, Αγάπη Τσίκλη και Σαλώμη Χατζηβασιλείου).

Από τότε πέρασαν τέσσερα χρόνια για να συγκληθεί η επόμενη συνάντηση –η «μικρή» καθυστέρηση πιθανώς αντικατοπτρίζει αυτή την αμφιταλάντευση– επιβεβαιώνοντας την ανάγκη αλλά και το μεγάλο ενδιαφέρον για τη διοργάνωση ενός ριζοσπαστικού χώρου/φόρουμ συζήτησης!

* Υποψ. διδάκτωρ, ΕΜΠ.

Η 9η διοργάνωση των Σεμιναρίων του Αιγαίου πραγματοποιήθηκε στα Χανιά από τις 28 Αυγούστου έως την 1η Σεπτεμβρίου 2007, με θέμα «Changing European Spaces: Winners and Losers / Μεταβαλλόμενοι ευρωπαϊκοί χώροι: κερδισμένοι και χαμένοι». Το Σεμινάριο φιλοξενήθηκε από το Κέντρο Αρχιτεκτονικής της Μεσογείου (ΚΑΜ) στο Μεγάλο Αρσενάλι, ένα εντυπωσιακό κτήριο της ενετικής περιόδου των Χανίων που ανακαινίστηκε το 2002. Η αίθουσα συνεδριάσεων στον τελευταίο όροφο του κτηρίου με θέα στο παλιό λιμάνι των Χανίων παρείχε ένα ιδανικό περιβάλλον για τις συζητήσεις.¹

Η συνάντηση έγινε υπό τη σιά των τραγικών γεγονότων του Αυγούστου 2007. Οι μεγάλες πυρκαγιές της Πελοποννήσου, που έκαψαν οικισμούς και τεράστιες εκτάσεις αγροτικής και δασικής γης και άφησαν 65 νεκρούς, ήταν σε πλήρη εξέλιξη κατά τη διάρκεια των σεμιναρίων. Οι πυρκαγιές ήταν και ο λόγος που αρκετοί Έλληνες ερευνητές και ακαδημαϊκοί δεν μπόρεσαν να συμμετάσχουν, καθώς οι περισσότεροι από τους απόντες/απούσες ήταν άμεσα ή έμμεσα πληγέντες από τη φωτιά.

Έχοντας επίγνωση της τεράστιας καταστροφής που συντελούνταν παράλληλα με τις συναντήσεις, αποφασίστηκε να γίνει εμβόλιμα μια παρουσίαση ώστε να ενημερωθούν οι ξένοι συμμετέχοντες αλλά κυρίως ώστε να γίνει μια συζήτηση και ανταλλαγή εμπειριών γύρω από τα ζητήματα των πυρκαγιών στις μεσογειακές χώρες. Μετατοπίζοντας το επίκεντρο από το ζήτημα της δια-

χείρισης κρίσεων, που μοιάζει να είναι πολύ της «μόδας» αυτό τον καιρό, η συζήτηση εστίασε στα ζητήματα πρόληψης. Πολλοί από τους συμμετέχοντες συμφώνησαν ότι η πρόληψη δεν μπορεί να γίνει χωρίς την εφαρμογή εναλλακτικών προτύπων για την ανάπτυξη της υπαίθρου, ειδικά των πρώην αγροτικών περιοχών, χωρίς τον περιορισμό και αυστηρό έλεγχο της επέκτασης της τουριστικής δραστηριότητας και, κυρίως, χωρίς τη στήριξη των τοπικών κοινωνιών, που με βιώσιμο τρόπο θα αναπτύξουν ισχυρούς δεσμούς με τον κάθε τόπο.

Η επιλογή του θέματος είχε στόχο την ανάδειξη των αλλαγών που συντελούνται τα τελευταία χρόνια στις ευρωπαϊκές πόλεις και περιφέρειες, οι οποίες, βεβαίως, συνδέονται άμεσα με τις διεθνείς και παγκόσμιες δυναμικές: αλλαγών που έχουν αναδυθεί ή έχουν ενταθεί τα τελευταία χρόνια και συνδέονται με τα παγκόσμια μεταναστευτικά ρεύματα, τη σταδιακή ενσωμάτωση των ανατολικών χωρών της Ευρώπης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τις αυξανόμενες πολιτιστικές, κοινωνικές και οικονομικές διαφορές και ανισότητες στον αστικό αλλά και περιφερειακό χώρο κ.ά. Η προσέγγιση του τίτλου, σε συνέχεια με τις θεματικές που αναπτύχθηκαν σε παλιότερα σεμινάρια του Αιγαίου, είχε στόχο τη σύνδεση της ριζοσπαστικής ακαδημαϊκής σκέψης με τις δυναμικές και ταχύτατα εξελισσόμενες κοινωνικοχωρικές πραγματικότητες.

Πάγια επιδίωξη των Σεμιναρίων του Αιγαίου είναι η σύνδεση της κριτικής σκέψης με αναπτυξιακά και κοινωνικά ζητήματα που απασχολούν τον τόπο που τα φιλοξενεί. Καθώς τα Χανιά είναι ένα από τα λιμάνια της Ελλάδας –και της Ευρώπης– που κάθε χρόνο υποδέχεται σημαντικό αριθμό μεταναστών από

τη θάλασσα, μία από τις απογευματινές ενότητες αφιερώθηκε στο ζήτημα της μετανάστευσης στις πόλεις της Δύσης και ειδικότερα της Ελλάδας. Η μετανάστευση αποτελεί πλέον ένα από τα πλέον ευαίσθητα κοινωνικά ζητήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν οι τοπικές κοινωνίες. Σημαντικά αντιρατσιστικά κινήματα και δράσεις έχουν αναπτυχθεί και στα Χανιά για την υποστήριξη των μεταναστών, καλλιεργώντας ταυτόχρονα έναν εναλλακτικό λόγο που προωθεί την αλληλεγγύη και την κοινωνική και πολιτική ενδυνάμωση. Μετά την προβολή ενός ντοκιμαντέρ της Άντζελα Μελιτόπουλος γύρω από τη διαγενεακή μετανάστευση των Ελλήνων στη Γερμανία, οργανώθηκε μια συζήτηση με μέλη του Κέντρου Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών των Χανίων. Η βραδιά τελείωσε με επίσκεψη όλων των συμμετεχόντων στο νέο κτήριο του Κέντρου Υποστήριξης, που ανακατασκευάστηκε με εθελοντική εργασία και δωρεές.

Το σεμινάριο συνδιοργάνωσαν ο Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας της Σχολής Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, το Τμήμα Αρχιτεκτονικής του ΑΠΘ (Τομέας Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης) και το Τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου. Στις πέντε μέρες που διήρκεσαν τα σεμινάρια περίπου 70 συμμετέχοντες (από την Ελλάδα, την Αγγλία, τη Δανία, την Ιταλία, την Ισπανία, τη Γαλλία, την Αυστρία, τη Γερμανία και τον Καναδά) συνέβαλαν σε γόνιμες συζητήσεις για τις αλλαγές που συμβαίνουν σε ευρωπαϊκή αλλά και παγκόσμια κλίμακα. Το σεμινάριο οργανώθηκε σε πέντε θεματικές ενότητες, αντανακλώντας τόσο τις αρχικές επιδιώξεις της οργανωτικής επιτροπής όσο και τα προσωπικά ερευνητικά ενδιαφέροντα των συμμετε-

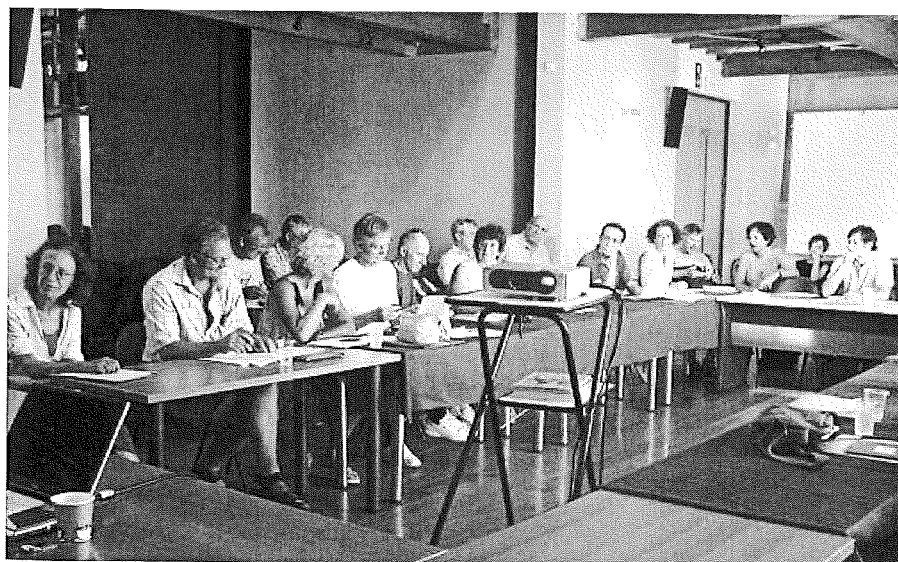
1. Η Οργανωτική Επιτροπή ευχαριστεί για μία ακόμη φορά των διευθυντή του ΚΑΜ κ. Δημήτρη Αντωνιάκη για τη φιλοξενία του Σεμιναρίου.

χόντων. Στις παραγράφους που ακολουθούν θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τα περιεχόμενα των διαφορετικών ενοτήτων του σεμιναρίου. Τα κείμενα θα δημοσιευτούν ολόκληρα στα πρακτικά του σεμιναρίου.

1. Νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση του αστικού χώρου

Στο πρώτο μέρος αυτής της ενότητας ο Viggo Plum (Πανεπιστήμιο Roskilde, Δανία) μίλησε για τις αναδιρθρώσεις στην τοπική διοίκηση και τις νεοφιλελεύθερες τάσεις που παρατηρούνται στις επιλογές για την τοπική ανάπτυξη και διαχείριση, φέρνοντας παραδείγματα από τη Δανία. Οι Ε. Μπάλλα, Μ. Ματτουβάλου και Φ. Βαταβάλη (ΕΜΠ) αναφέρθηκαν σε όψεις των σημερινών τάσεων στον τομέα της παραγωγής κατοικίας, εστιάζοντας στις αντιφάσεις που τον χαρακτηρίζουν. Η Ελλάδα και η Αλβανία αποτέλεσαν τα πεδία μελέτης για την ανάδειξη τοπικών εκφάνσεων των παγκόσμιων τάσεων. Ο Germán Solinís (UNESCO) μίλησε για τη μεταρρύθμιση που λαμβάνει χώρα τα τελευταία χρόνια στην εσωτερική οργάνωση του ΟΗΕ με στόχο την προσαρμογή του στις παγκόσμιες προκλήσεις. Η μεταρρύθμιση αυτή, ισχυρίστηκε ο Solinís, νομιμοποιείται με μια ρητορική που επικαλείται διοικητική αποτελεσματικότητα με χαμηλότερο κόστος, ενώ στην πραγματικότητα προσπαθεί να επιβάλει ένα μοντέλο «νέας δημόσιας διοίκησης» που θα ακολουθεί τις επιταγές της αγοράς.

Στο δεύτερο μέρος της πρώτης ενότητας ο Bernhard Leubolt (Πανεπιστήμιο Κάσελ, Γερμανία) έκανε αρχικά μια επισκόπηση της πρόσφατης συζήτησης για τη διακυβέρνηση

και τη δημοκρατία σε τοπικό επίπεδο και στη συνέχεια αναφέρθηκε σε κοινωνικά καινοτόμους πρακτικές ως αντιδράσεις/απαντήσεις στις τρέχουσες νεοφιλελεύθερες αναδιαρθρώσεις. Συγκεκριμένα, ανέλυσε δύο τοπικής εμβέλειας πρωτοβουλίες: τις κοινοτικού χαρακτήρα πρακτικές και τη συμμετοχική διακυβέρνηση, εστιάζοντας και στις αντιφάσεις που εμπεριέχουν.

Στην εισήγησή τους οι Χ. Κωνσταντάτος (Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο) και Γ. Πατρίκιος (Πολυτεχνείο Θράκης) ανέδειξαν κάποιες από τις νέες τάσεις στο ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα και ειδικότερα στην Αθήνα. Αναφέρθηκαν σε πρόσφατα παραδείγματα επιθετικής τοπικής ανάπτυξης αλλά και σε ζητήματα που αφορούν στη γενικότερη συζήτηση περί μητροπολιτικής διακυβέρνησης, που αλλάζουν τον παραδοσιακό ρόλο της αυτοδιοίκησης, αλλά ταυτόχρονα απαιτούν από τους αριστερούς και προοδευτικούς δρώντες να ξανασκεφτούν και να αναθεωρήσουν τις απόψεις τους και την εμπλοκή τους στην τοπική πολιτική.

Στα πλαίσια του τρίτου μέρους της πρώτης ενότητας, η Μ. Κάικα (Πανεπιστήμιο Μάντσεστερ) εξέτασε τον τρόπο με τον οποίο οι αλλαγές στη χρηματοδότηση του αρχιτεκτονικού έργου έχουν επηρεάσει τον κοινωνικό ρόλο της αρχιτεκτονικής και των αρχιτεκτόνων. Επίσημανε πως, με τη νέα αστική οικονομία να οργανώνεται όχι με βάση την τοπική παραγωγή, αλλά γύρω από παγκόσμιες ροές κεφαλαίου και πληροφορίας, έχει χτιστεί μια σειρά κτηρίων που αποτελούν τη νέα γενιά αστικών «ορόσημων». Τα κτήρια αυτά γίνονται ο πρωταρχικός παράγοντας μετασχηματισμού του αστικού ιδιωτικού αλλά και δημό-

σιου χώρου, επηρεάζοντας την παραγωγή κοινωνικού δημόσιου χώρου και επαναπροσδιορίζοντας το ρόλο του αρχιτέκτονα.

Στην εισήγησή τους οι Άρης Κаланτίδης (EMPI/InPolis, Βερολίνο) και Bastian Lange (Leibniz Institute for Regional Geography, Γερμανία) παρουσιάζουν κριτικά το ζήτημα των «creative industries» (στα ελληνικά η έννοια του όρου σχετίζεται με την πολιτιστική βιομηχανία ή δημιουργική βιομηχανία στο χώρο του πολιτισμού) στο Βερολίνο. Στο πρώτο μέρος αναπτύσσεται γενικά η έννοια των creative industries και η σχέση τους με τον αστικό χώρο, και στη συνέχεια, χρησιμοποιώντας ως μελέτη περίπτωσης το Βερολίνο και εστιάζοντας στο σχέδιο (design) ως τομέα της οικονομίας, διερευνώνται οι οικονομικές και πολιτικές πρακτικές που αναδεικνύουν την πόλη του Βερολίνου σε «τόπο της δημιουργικότητας».

2. Επανενοπιζοντας την καπιταλιστική επιτυχία

Η δεύτερη ενότητα επικεντρώθηκε σε πιο «κλασικά» ζητήματα της ριζοσπαστικής γεωγραφίας, τα οποία σχετίζονται με την παραγωγή, την ανάπτυξη και τη χωροκοινωνική ανισότητα. Έμφαση δόθηκε στην ανάγκη να συζητηθούν οι τοπικές πραγματικότητες κάθε χώρου στην παγκόσμια αλυσίδα παραγωγής, και ιδιαίτερα της νέας πραγματικότητας όπως προκύπτει με τη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τις ανατολικές χώρες.

Ξεκινώντας με μια ερμηνεία της ιταλικής οικονομικής αποτυχίας αρκετά χρόνια μετά την εμφάνιση του οικονομικού μοντέλου «των Τριών Ιταλιών», ο Mick Dunford (Πανεπιστήμιο Σάσεξ, Μεγάλη Βρετανία)

προτείνει μια μεθοδολογία η οποία επαναφέρει τις επιχειρήσεις στο επίκεντρο και συνδέει μεσοοικονομικές τάσεις με μικροθεμελιώσεις της περιφερειακής αλλαγής, επιμένοντας στη σημασία των θεωριών της άνισης ανάπτυξης. Με τον τίτλο «Ζώντας δίπλα στη μετάβαση» ο Λόης Λαμπριανίδης (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας) τονίζει τα μειονεκτήματα των ενδιάμεσων χωρών (χωρών της ημιπεριφέρειας), όπως είναι η Ελλάδα και κάποιες ανατολικές βαλκανικές χώρες, στο να προσελκύσουν άμεσες παραγωγικές ξένες επενδύσεις στη διαδικασία της επέκτασης της παραγωγικής δυναμικότητας στα ΝΑ σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Σοφία Σκορδύλη (Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο) υπογράμμισε την αυξανόμενη κυριαρχία των παγκόσμιων brands (πολυεθνικών εταιρειών) στη διηπειρωτική διατροφική αλυσίδα και τις συνέπειες στα τοπικά αγροδιατροφικά συστήματα. Συγκεκριμένα, παρουσίασε κάποια πρώτα συμπεράσματα από την έρευνα που πραγματοποιεί για την παραγωγή και επεξεργασία του χυμού πορτοκαλιού στην περιφέρεια της Πελοποννήσου. Ο Adrian Smith (Πανεπιστήμιο Queen Mary του Λονδίνου) υποστήριξε πως τα τελευταία χρόνια η βιομηχανία ένδυσης έχει γίνει ίσως το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα για τη μελέτη των παγκόσμιων δικτύων παραγωγής. Στην εισήγησή του ο Smith, αναλύοντας τις νέες γεωγραφίες της βιομηχανίας ένδυσης, αναφέρεται τόσο στο ρόλο της Κίνας στη διάμορφωση αυτών των γεωγραφιών, όσο και στο ρόλο που έχουν διαδραματίσει από τα τέλη του 1970 οι εξαγωγές από την Α. και Κεντρική Ευρώπη στις κεντρικές αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τονίζοντας ότι όλες αυτές οι συζητήσεις χαρακτη-

ρίζονται από την απουσία αναφοράς στο ρόλο που διαδραματίζουν η εργασία και οι εργάτες ως ενεργά υποκείμενα στην αλυσίδα παραγωγής αξιών.

3. Ταυτότητα/ετερότητα

Οι ταυτότητες που διαμορφώνονται μέσα από καθημερινές πρακτικές ή πρακτικές της εργασίας, η αστική πολιτιστική ποικιλομορφία και οι τρόποι αντιμετώπισης του «άλλου» ήταν κάποια από τα ζητήματα που μελετήθηκαν σε αυτή την ενότητα – μια θεματική με διαρκή παρουσία στα Σεμινάρια του Αιγαίου, που απεικονίζει τα διευρυμένα και μεταβαλλόμενα πεδία των ριζοσπαστικών προσεγγίσεων.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια οι Mireia Baylina, Maria Dolores Garcia Ramón, Ana Ortiz και Maria Prats Ferret (Αυτόνομο Πανεπιστήμιο Βαρκελώνης) επιχειρούν μέσα από την εισήγησή τους να παρουσιάσουν το βαθμό στον οποίο το κοινωνικό φύλο μπορεί να θεωρηθεί βασικός παράγοντας στον τρόπο που οργανώνεται η καθημερινή ζωή των παιδιών στον δημόσιο χώρο και συγκεκριμένα στις παιδικές χαρές. Η εισήγησή τους στηρίζεται σε μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ισπανία το 2004-2007, και ειδικότερα σε δύο μεσαίου μεγέθους πόλεις της Καταλονίας, τη Manresa και τη Sant Feliu de Llobregat. Με παραδείγματα που προέρχονται από παιδικές χαρές αυτών των δύο πόλεων περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο παράγοντες όπως η ηλικία και το φύλο καθορίζουν την οργάνωση της καθημερινής ζωής των παιδιών στον δημόσιο χώρο της πόλης. Η Μαρία Χαϊδοπούλου-Βρυχεία (Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστή-

μιο) παρουσίασε μερικά από τα ευρήματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε σε ημιδημόσιους χώρους της Πόλης του Μεξικού και της Αθήνας. Εισάγει την έννοια του «δημόσιου οικείου» για όσους επισκέπτονται συχνά και οικειοποιούνται τους χώρους αυτούς, θεωρώντας τους, επίσης, ως χώρους που κατασκευάζονται συλλογικά μέσα από την καθημερινή αλληλεπίδραση και χρήση των κοινωνικών υποκειμένων. Η Diane Perrons (LSE, Λονδίνο) προτείνει μια γεωγραφική προοπτική στη μελέτη του ατόμου (φύλο, εθνικότητα, τάξη) και συγκεκριμένων τοπικών μορφών ανισότητας, συνδέοντας το εισόδημα και τις διαφορές στην εργασία με χωρικές ανισότητες. Στην τελευταία εισήγηση αυτής της ενότητας η Kirsten Simonsen (Πανεπιστήμιο Roskilde) εισήγαγε μια κοινωνική οντολογία της πράξης, παρουσιάζοντας το θεωρητικό πλαίσιο της ερευνητικής δουλειάς της για τον τόπο όπου οι άνθρωποι βιώνουν το «άλλο» στην καθημερινή τους ζωή. Αναφέρθηκε στη σωματικότητα της πρακτικής, τη χωρικότητα του σώματος και των ενσώματων συναισθημάτων και έκλεισε την παρουσίασή της με κάποια εμπειρικά παραδείγματα από την Κοπεγχάγη, όπου ερευνά τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους τα ενσώματα συναισθήματα εκδηλώνονται όταν ερχόμαστε σε επαφή με το άλλο.

4. Διεκδικούμενα σύνορα, νέες κινητικότητες και σχέσεις εξουσίας

Οι εισηγήσεις αυτής της ενότητας παρουσιάζουν τις όψεις του αυξανόμενου φαινομένου της παγκόσμιας μετανάστευσης προς τις ευρωπαϊκές χώρες. Η σταθερή δομή

των εξωτερικών αλλά και των εσωτερικών συνόρων γίνεται αντικείμενο διαπραγμάτευσης, με τις μεταβαλλόμενες μεταναστευτικές κινητικότητες και στρατηγικές και τις νέες σχέσεις εξουσίας, και εντοπίζεται σε διάφορους αστικούς χώρους, από τον εργασιακό χώρο ως τον δημόσιο χώρο. Το θέμα διερευνήθηκε μέσα από διάφορες οπτικές.

Ο Enrico Pugliese (Πανεπιστήμιο Νάπολης) παρουσίασε μια έρευνα για την εργασία, την ευημερία και την ιδιότητα του πολίτη, επικεντρώνοντας στη σύγχρονη μαζική μετανάστευση προς τις χώρες της Ν. Ευρώπης. Προτείνει ότι πρέπει να ληφθούν υπόψη η αγορά εργασίας, η ευημερία και οι ποικίλοι «βαθμοί» της ιδιότητας του πολίτη. Μια σημαντική παράμετρος, κατά την άποψή του, είναι η αλλαγή στις οικογενειακές δομές, με μικρότερη διαθεσιμότητα σε μη εμπορευματοποιημένη γυναικεία εργασία και αυξανόμενες απαιτήσεις για γυναίκες μετανάστριες. Οι Ντίνα Βαϊου και Ρούλη Λυκογιάννη (ΕΜΠ) έθεσαν προβληματισμούς και ερωτήματα σε σχέση με τις αντανάκλασεις της παγκοσμιοποίησης, ειδικότερα στις πόλεις της Ν. Ευρώπης και την Αθήνα, μέσα από τις άτυπες διαδικασίες εγκατάστασης μεταναστών και μεταναστών που ριζώνουν με τους όρους «γειτονιά» και «τοπικότητα» ένα νέο τρόπο οριοθέτησης, που αναγκαστικά τίθεται υπό αμφισβήτηση. Ο Βασίλης Τσιάνος (Πανεπιστήμιο Αμβούργου) πρότεινε τη θεώρηση των συνόρων ως ορίων που διαμορφώνονται από την κινητικότητα και τη δράση των μεταναστευτικών ρευμάτων. Πρότεινε μια εθνογραφική ανάλυση των συνόρων επικεντρωμένη στην κατανόηση των συνοριακών πολιτικών ως κοινωνικών και αντιμαχόμενων διαδικασιών διαπραγμάτευσης. Η Όλγα Λαφαζάνη

(Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο), βασιζόμενη στην προσωπική της εμπειρία από μια αντιρατσιστική κινητοποίηση ενάντια στα κέντρα κράτησης προσφύγων στα Β σύνορα Ελλάδας-Τουρκίας, παρουσίασε τον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτός ο αντιρατσιστικός λόγος σε μια συνοριακή περιοχή σε σχέση με την πρωτεύουσα. Επισημάνε ότι οι αντιρατσιστικές πολιτικές είναι ιδιαίτερα περίπλοκες στις συνοριακές περιοχές, όπου έχουν καλλιεργηθεί για πολλά χρόνια ισχυρές εθνικές ταυτότητες και εθνικιστικές θέσεις.

5. Τα όρια της κριτικής σκέψης

Σε αυτή την τελευταία ενότητα διερευνήθηκε σε πολλαπλά επίπεδα η έννοια των ορίων της ριζοσπαστικής χωρικής σκέψης. Επιχειρήθηκε μια απεικόνιση της ανάγκης να διευρυνθούν τα θεματικά πεδία της κριτικής/αριστερής σκέψης σε σημαντικά θέματα όπως το περιβάλλον και η κλιματική αλλαγή. Στη συνέχεια αναπτύχθηκε μια συζήτηση για τα όρια που τα ριζοσπαστικά ζητήματα δημιουργούν ή αναπαράγουν με τους «άλλους» αλλά και εντός του δικού τους πεδίου πρακτικής.

Ο Andrew Sayer (Πανεπιστήμιο Λάνκαστερ, Μεγάλη Βρετανία) υπογράμμισε την ανάγκη η ριζοσπαστική γεωγραφία να αναδείξει τα ζητήματα της κλιματικής αλλαγής. Τόνισε ότι η καπιταλιστική συσσώρευση και η περιβαλλοντική και κοινωνική αειφορία δεν μπορούν να συμβιβαστούν και αναφέρθηκε στην υποκρισία που υπάρχει σε αυτά τα ζητήματα στην παγκόσμια κοινότητα, θέτοντας ερωτήματα για τον σύγχρονο τρόπο ζωής. Ο Αριστέιδης Μπαλτάς (ΕΜΠ) αναφέρθηκε

στη βία που αναπτύσσεται μέσα στους πολιτικούς και κοινωνικούς χώρους από τον αυτοπροσδιορισμό κάποιου Λόγου ως «ριζοσπαστικού» ή «αριστερού» και πρότεινε αυτή η τοποθέτηση να προκύπτει μέσα από τις πράξεις και τις πρακτικές που υιοθετεί και όχι *a priori*. Ο Lawrence Berg (Πανεπιστήμιο Βρετανικής Κολομβίας, Καναδάς), ολοκληρώνοντας αυτή τη συζήτηση, παρουσίασε τα αποτελέσματα του νεοφιλελευθερισμού στην ακαδημαϊκή κοινότητα, ιδιαίτερα στον τρόπο που έχει διαμορφώσει το χωροχρόνο της ακαδημαϊκής γνώσης. Σχολίασε μεταξύ άλλων την ιδέα των «προσόντων» ως ακαδημαϊκό μύθο και τον τρόπο με τον οποίο ο αυξανόμενος ανταγωνισμός αναπαράγει ιεραρχίες και τοποθετεί τους ακαδημαϊκούς σε μια παράδοση θέση μέσα στο δικό τους πεδίο πρακτικής. Τέλος, η εισήγηση του Ηλία Γεωργαντά (Πανεπιστήμιο Κρήτης), σε απόσταση από τις υπόλοιπες εισηγήσεις της ενότητας, αναλύει την ιδέα των περιορισμένων χώρων ουτοπίας στον κινηματογράφο και πώς θα μπορούσαν να παράγουν ανατρεπτικούς τρόπους συνείδησης.

Τα βασικά χαρακτηριστικά του Σεμιναρίου του 2007

Η σύντομη παρουσίαση κάθε Σεμιναρίου είθισται να ολοκληρώνεται με μια συμπερασματική διαπίστωση τόσο γύρω από τα θέματα και τις εισηγήσεις των συμμετεχόντων στο Σεμινάριο, όσο και με αναφορές και σχολιασμούς για τη ζωή έξω από την αίθουσα του σεμιναρίου. Η έλλειψη αναφοράς στον έναν ή τον άλλο τομέα θα έκανε αυτή την προπάθεια απεικόνισης όσων συνέβησαν στα Χανιά από τις 28 Αυγούστου έως την 1η Σεπτεμβρίου 2007

ανεπαρκή, γιατί ο θεσμός των Σεμιναρίων του Αιγαίου χαρακτηρίζεται από τη δυνατότητά του να συνδυάζει την επιστημονική συνάντηση με τη φιλική επανένωση όλων όσοι συμμετέχουν σε αυτά.

Ακριβώς αυτό το σύνθετο προφίλ των Σεμιναρίων του Αιγαίου καθιστά την προσπάθεια όσων επιχειρούν να παρουσιάσουν σε λίγες γραμμές τα ζητήματα που συνδέονται με το σεμινάριο εξαιρετικά δύσκολη. Μέσα όμως σε αυτά τα πλαίσια θα αναφερθούμε στα σημεία που κατά τη γνώμη μας ξεχωρίζουν.

Ιδιαίτερη συζήτηση υπήρξε γύρω από τον τρόπο με τον οποίο οργανώθηκαν οι θεματικές ενότητες και το κατά πόσον οι επιμέρους προβληματισμοί, που αναπτύσσονται σε κάθε μία από αυτές, οδήγησαν στην ανάδειξη των ζητημάτων που έχουν εμφανιστεί ή ενταθεί τα τελευταία χρόνια στον ευρωπαϊκό χώρο και συνθέτουν τον σημερινό επιστημονικό προβληματισμό, ή ήταν απλώς μια αποσπασματική παρουσίαση ατομικών ερευνητικών ενδιαφερόντων.

Η δυναμική κάθε εισήγησης, η πρωτοτυπία πολλών από αυτές που εισήγαγε νέους προβληματισμούς, τουλάχιστον στους νεότερους ερευνητές που τις παρακολούθησαν, αλλά και πυροδότησε μια σειρά από ενδιαφέρουσες συζητήσεις μέσα και έξω από την αίθουσα του Αρσενάλι, μαρτυρά την επιτυχία της οργάνωσης των θεματικών ενοτήτων και της επιλογής του θέματος, που επιδίωξε ακριβώς την ανάδειξη όλων αυτών των ζητημάτων που συνδέονται με τον βασικό προβληματισμό του Σεμιναρίου στα Χανιά. Η φαινομενική έλλειψη συνοχής ανάμεσα στις ενότητες ή και μέσα στην ίδια ενότητα προκύπτει από (και ταυτόχρονα αποκαλύπτει) το εύρος των ζητημάτων που αφορούν στους «κερδισμέ-

νους και χαμένους στους μεταβαλλόμενους ευρωπαϊκούς χώρους».

Η πόλη των Χανίων αποδείχτηκε ο ιδανικότερος τόπος για να φιλοξενήσει αυτό τον νέο κύκλο των Σεμιναρίων. Οι άπειρες δυνατότητες που μπορεί να παράσχει στους επισκέπτες της, συνδυάζοντας τις παροχές και τις ανέσεις ενός ιστορικού αστικού κέντρου αλλά και τη θερμή φιλοξενία και τη ζεστασιά ενός χωριού, κατάφεραν να ικανοποιήσουν τους 60 συνέδρους από την Ελλάδα και από τα άλλα μέρη του κόσμου που συμμετείχαν στο Σεμινάριο, οι οποίοι μετά το τέλος των παρουσιάσεων τριγυρούσαν

σε παρέες στα σοκάκια της παλιάς πόλης ή απολάμβαναν τη θάλασσα και τα κρητικά εδέσματα.

Ολοκληρώνοντας αυτή την παρουσίαση, διαπιστώνουμε με χαρά πως μετά τη λήξη του Σεμιναρίου στα Χανιά τίποτα δεν φαίνεται να δικαιολογεί τον προβληματισμό που υπήρχε για τη βιωσιμότητα του θεσμού. Το αντίθετο μάλιστα. Τόσο η συμμετοχή όλο και περισσότερων νέων ερευνητών και ερευνητριών στο Σεμινάριο όσο και η ανάληψη καθηκόντων οργάνωσης από νέους και νέες ερευνητριες (η νέα σύνθεση της οργανωτικής επιτροπής περιλαμβάνει πολλά νέα μέλη, αφού,

σύμφωνα με την επιθυμία των δασκάλων μας, η διοργάνωση των Σεμιναρίων πρέπει να περάσει στη «νέα γενιά») μαρτυρούν τη δυναμική του θεσμού και την ανάγκη όλων για τη συνέχιση των Σεμιναρίων του Αιγαίου. Αν το Σεμινάριο του Αιγαίου στα Χανιά το 2007 αποτελεί το πρώτο ενός νέου κύκλου σεμιναρίων με καινούργια ίσως χαρακτηριστικά, αλλά πιστό στις παραδοσιακές του αξίες, τότε η έναρξη αυτή μαρτυρά την ανθεκτικότητα του θεσμού, που συνέβαλε και θα συνεχίσει να συμβάλλει στην εξέλιξη της γεωγραφικής σκέψης στον παγκόσμιο ακαδημαϊκό χώρο.